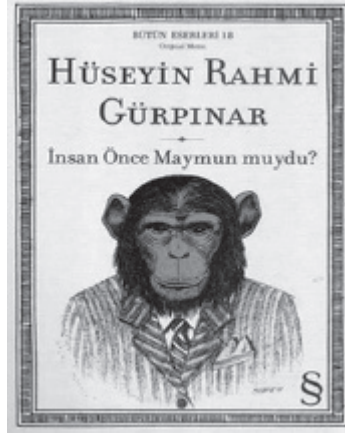

İnsan Önce Maymun muydu?

Yazar: Hüseyin Rahmi Gürpınar
Everest Yayınları, İstanbul, 2012, 356 s.

Murat BIÇAKKAYA*

Hüseyin Rahmi Gürpınar, yirminci yüzyıl Türk edebiyatının bağımsız romancısıdır. Eserlerinde on dokuz ve yirminci yüzyıl arasındaki İstanbul yaşamını gerçekçi bir biçimde yansıtan Gürpınar, Gezzin'in de belirttiği gibi *doğalcı, olgucu*¹ ve sanatı toplum için olarak gören bir edebiyatçı olarak, *İnsan Önce Maymun Muydu?* adlı eserini, 27 Eylül 1934 (Yıl 11, Sayı 3731) tarihinde, *Cumhuriyet* gazetesinde, 113 sayı sürecek olan bir tefrika şeklinde kaleme almıştır. Eser ilk kez, 1968 yılında, Atlas Kitabevi tarafından, derlenip sadeleştirilerek roman olarak okuyuculara sunulmuştur. 2011 yılında, eserin yayın hakları Everest Yayınlarına geçmiş olup, Ocak 2012'de *İnsan Önce Maymun Muydu?* adıyla, *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan 113 sayılı tefrikası esas alınarak tekrar basılmıştır ve incelememiz bu kitaptan yapılacaktır.

Önsözünde, *Pascal*'dan bir alıntıyla başlayan eserin başkarakteri "*Filozof Mualla Lahuti Efendi*", resmi akademik bir arka planı olmadığı halde, araştırma-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Bilim Dalı, muratbicakkaya@gmail.com.

1 Ulaş Başar Gezzin, "Türk Yazınında 'Budunsal (Etnik) Öteki' İmgesinin Açıklanmasına Giriş Olarak Hüseyin Rahmi Yazını ve 'Yankesiciler' Adlı Öykü", bkz., <http://ulasbasargezginkulliyati.blogspot.com/2017/12/huseyin-rahmi-yazn.html>.

ları, öğrendikleri ve yazdıklarıyla filozof unvanına erişmiştir. Filozofun ismi de, Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından, ateist bir filozof için oldukça ironik şekilde konulmuştur. Başkarakter, adeta yazarın eserdeki izdüşümüdür. Onun gibi akılcı, doğalcı ve olgucudur. Mualla “yüce”, Lahuti de “ilahi” anlamına gelir. Filozof unvanı ise, dönemin dilinde bilim insanı anlamındadır.

Roman, Filozof Mualla Lahuti Efendi'nin yayınladığı ve *Darwin*'den etkilenen, insanlığın kökeni ve maymunlarla ortak atadan geldiklerini irdeleyen eserine karşı *Dikkat* gazetesinde çıkan ağır eleştiri ve ithamlara karşı gazetenin ofisine gelmesi ve en ağır ithamların sahibi olan ve dönemin dinci kanaat önderlerini temsil eden *Enis Buhari* ile karşılaşmaları ve fikirlerini münakaşa etmeleriyle başlar. Çok iyi bir gözlemci olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu giriş bölümündeki münakaşayı 2018 yılında okuyanlarda şöyle bir intiba bırakır ki, aradan geçen neredeyse yüz yıllık süreçte, toplum nezdinde, tartışmanın taraflarının düşünce ve tavırlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Öyle ki, sözlü münakaşadan yenik ve sinirli bir şekilde ayrılan Enis Buhari, filozofu fikir savaşında değil, sinsice bir kumpasla, fiziki zarar vererek yenmek istemektedir. Lakin bunu tek başına yapamayacağını ayırdına varan Buhari, kendiyile aynı fikirde olan ve gazetede yayınlanan diğer ağır ithamın sahibi Ruşen Zamir ile bir ittifak kurmaya karar verir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, sadece dini kullanan insanların, bilim insanlarına karşı bakışına değil, aynı zamanda dönemin halkının da bakış açlarına ve fikirlerine eserinde önemli ölçüde yer vermiştir. Halk, yazdıkları, fikirleri, giyim kuşama, yaşam tarzı ve aile yapısı yüzünden bile, filozof hakkında çeşitli söylentiler, yalanlar, iftiralar ve dedikodular uydurmuştur. Onun bir büyücü olduğunu, dedelerinin maymun olduğunu, simya ile uğraştığını, uğursuz olduğunu söyleyip durmaktadırlar. Filozofun yaşadığı mahalle, dönemin İstanbul'udur. Günümüzün Türkiye'sidir. Halk gerçekleri değil, oyalanacakları yalanları ister. Mahalledeki olan biten her kötülükte filozofun kapısını çalarlarken, din dolandırıcılarına da ellerindekini kapırlar.

Bilimi temsil eden karakterinin yanında Filozof Mualla Lahuti Efendi, aynı zamanda ataerkil bir yapıyı temsil eder. Eşinden yegâne beklentisi temizlik ve yemek yapması, çocuklarla ilgilenmesi olan filozof, vaktinin çoğunu kitaplara gömülü bir şekilde geçirir. Çocuklarına bile Arapça bir, iki, üç, dört (Vahit, İsneyn, Salise, Rabia) diye isim verecek kadar düz bir insandır aslında. Ama fikrsel olarak oldukça hümanisttir, hatta türcülüğü bile kınar, insanlarla hayvanların aynı şey olduklarını söyler. Filozof karakteri, aslında dönemin nihai bilimini temsil eder. Hüseyin Rahmi Gürpınar, kendi ülkesindeki bilimin ötesinde, dünyadaki çağdaş olayları, bilimsel sonuçları, yazıları, yazarları, filozofları çok iyi takip ettiğini, bu karakterin diyaloglarında ve düşüncelerinde çok iyi yansıtmıştır.

Eser, tefrika olarak yayımlandığından dolayı, roman kurgusal olarak bir bütünlükten uzak, toplama maceralar şeklinde, bir dizi edasıyla okuyucuya sunulmuş-

tur. Yani eser, tek bir olayın gelişim ve sonucundan çok, filozof karakterinin dört ana macerası, arka planda gelişen bir olay ve hepsinin toplu sonucu şeklindedir.

Eserin, Filozof Mualla Lahuti Efendi dışındaki diğer önemli karakterleri, öz çocukları Vahit, İsneyn, kızı Salise, besleme olarak aldıkları vahşi yapılı kızı Rabia, damatları Ali Şeref ve karısı Müride'dir. Tüm isimlerden en çok ön planda olanı ise, damadı Ali Şeref'tir. Romanda Ali Şeref, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, *cumhuriyet gençliği*nden beklentilerinin et ve kemiğe bürünmüş halidir. Ali Şeref, zeki, çevik ve ahlaklı bir sporcudur. Adı gibi şerefli, delikanlıdır. Aşkta ve nefrette coşkuludur. Önsezileri ve zekâsı da, kasları kadar kuvvetlidir. İki oğlu olan filozofa, öz oğullarından daha çok benzemekte ve özenmektedir.

Filozofun öz oğulları, sevdikleri kızlar onlara kaçmak isteyince, önce babaları karşı çıksa da, daha sonra onun da desteğiyle evlerinde saklarlar. Bu olay, tüm dikkat ve dedikoduları zaten hali hazırda mahallenin nefret noktası olan filozofun evine çeker. Herkesin şüphelenmesi üzerine, günün her saati sorgulamaya gelen mahalleliye kapısını açan filozof, zabıtlar ve tüm mahallelinin tekrar tekrar aramasına rağmen iki yıl boyunca zan altında kalır. Yazarın olayları aktarım şekli yüzünden, okuyucu da kitabın sonuna kadar kızların nerede olduğundan emin olamaz. Kızları kaybolan kadınlar, zabıtların ve kendi müdahalelerinin yetersiz kaldığını görünce, çareyi üfürükçü hocalarda ararlar ve paralarını onlara kaptırırlar.

Filozofun bir diğer macerası ise, gördüğü bir gazete ilanıyla başlar. Beykoz'daki bir Ermeni konağında, satılık bir maymun olduğunu görür ve heyecanla oraya doğru yola çıkar. Ermeni bir lala² ile büyüyen ve 1893 yılında tüm çalışanlarının Ermeni olduğu *Tercüme Odası*'nda göreve başlayan Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu Ermeni ailesinin kendi içlerindeki davranışlarını ve konuşmalarını, döneme uygun bir şekilde oldukça gerçekçi aktarır. Aslında maymunu bulmuş olan ve fiyatını yükseltmek için maymunu ailenin bir ferdiymiş gibi gösteren bu aile, maymunu filozofa satar. Hayvanın tabiatı gereği, filozof aslında başına biraz da bela almıştır. Daha eve yolculuğu sırasında başına tonla olaylar açan bu maymunu, filozof kendi evladı gibi sever ve tüm hareketlerini inceler.

Maymun ve insanların benzerliklerini yakından tecrübe eden filozof, hareketlerine dair çıkarımlar ve tahminler yapar. Dönemin zoolojik ve antropolojik bilgileri, bu karakter üzerinden okuyucuya aktarılır. Evdeki her ev hayvanı gibi aslında bir esir olan maymun, serbest kaldığı bir gece, tüm mahalleyi adeta dağıtır. Bu olaylar sonucunda da bir avcı tarafından vurularak öldürülür. Filozof da, bu acısını bastırmak için hayvanı dondurarak evinde saklar.

Daha sonraki olayda ise, filozofa *Türk Felsefe Kültür Cemiyeti Reisi Zeki Mita*'tan bir mektup gelir. Mektupta meşhur Hintli filozof İbnülhatibüttavsi'nin İstanbul'da olduğu ve gelip ona karşı Türk Felsefesi'ni savunması gerektiği söylenir.

2 A. g. m.

Bu mektuptan oldukça şüphelenen damadı Ali Şeref'in tüm uyarılarına rağmen, filozof kendi ayaklarıyla gidip tuzağa düşer. Onu bu mektupla kandıran, Abdülhamid zamanından bir saray eşrefi olan *Ferahfeza Şadi*'dir. Mahallelinin, filozofa dair, onun geçimini *simya* ile altın yaparak sağladığı dedikodusunu duymuş ve bunu gerçek zannederek, onu kendisine altın yapması için kaçırmıştır.

Eserin bu bölümünde Ferahfeza Şadi, Osmanlı saray eşrafının cahiliyetini öne çıkararak ve onların kan emiciliğinin tasavvuru olan bir karakterdir. Filozof, simya diye bir şeyin artık olmadığını ve bunu kimyagerlerin kanıtlandığını anlatmak istese de Şadi anlamaz. İşine gelince naziktir, ama nihayetinde kaba güç kullanarak simyanın sırrını öğrenmek ister. Bölümün sonunda ise, ideal cumhuriyet genci olan Ali Şeref, bu miadı dolmuş düşüncenin temsili karakteri alt eder ve filozofu, yani bilimi kurtarır.

Hikâyenin en sonunda ise, kayıp kızlar ve aileleri buluşurlar. Filozof, insan tabiatı ve medeniyetin vahşiliği yok etme idealine dair bir tirat atar ve eser sonlanır.

Sonuç olarak, eserlerinde öğreticiliği³ ön planda olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsan Önce Maymun Muydu?* adlı eserinde, dönem halkının, dini görüşünün ve bilime bakışının nabzını tutmuş ve okuyuculara aktarmıştır. Düşünceleri ve olguları temsil eden sembolik karakterleriyle, olaylar ile diyaloglar üzerinden, hâkim fikir savaşlarını ve idealleri, edebiyat aracılığıyla anlatmıştır. Hüseyin Rami Gürpınar, tam da zamanını yazan, zamanının ötesinde bir yazardır.

Kaynakça

Gezgin, Ulaş Başar. (2001). *Türk Yazımında 'Budunsal (Etnik) Öteki' İmgesinin Açıklanmasına Giriş Olarak Hüseyin Rahmi Yazımı ve 'Yankesiciler' Adlı Öykü*. <http://ulasbasargezginkulliyati.blogspot.com/2017/12/huseyin-rahmi-yazn.html>.

3 A. g. m.

İlk Kadın Pandora

(*Pandora, le première femme*)

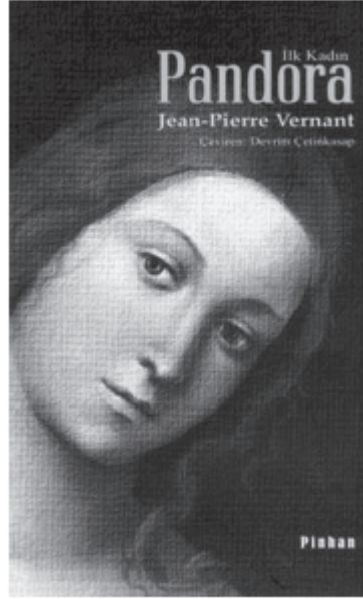
Jean-Pierre Vernant, Bayard editions, 2006,

Çeviren: Devrim Çetinkasap,

Pinhan, İstanbul, 2011, 56 s.

Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI*

Antropolog Jean-Pierre Vernant'ın vermiş olduğu bir konferans metninden kitap biçimine dönüştürülen *İlk Kadın Pandora*'da, Yunan mitolojisinde, tanrılar tarafından yaratılan ilk kadın olan Pandora miti işlenmekte ve bu doğrultuda insanın evrendeki varlığına ilişkin birtakım sorulara erişilmektedir. Pandora ile ilgili olarak Yunan Ozan Hesiodos'a ait iki temel metnin (*Theogonia* ile *İşler ve Günler*) kaynak olarak kullanıldığı metinde, kısa bir girişin ardından, Pandora mitleri dört ana sahne şeklinde sırayla incelenmektedir. Her sahnenin sonunda yazarın kendi saptamalarının yer aldığı bu incelemeleri, insanın evrendeki acziyetinin tartışıldığı son bir bölüm izlemektedir. Devrim Çetinkasap tarafından akıcı bir dille Türkçeye kazandırılan kitap, eğlenceli bir miti yazarın özgün yorumları ile işlerken aynı zamanda okuru pek çok karmaşık soruyla baş başa bırakmaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, gurserap@hotmail.com.

Kitapta, Yunan Ozan Hesiodos ile ilgili kısa bir girişin ardından şu soru sorulmaktadır: “Niçin iki cinsiyet var?” Bu soruyu yanıtlarken, kadını, hayatı zorlaştıran bir varlık olarak tanımlayan Yunan edebi geleneğinin kurucularından Hesiodos’un, tarih öncesi devirlere atfettiği kadınsız ve dertsiz tasasız evren paradigması aktarılır. Biri kurnazlığı, diğeri tezcanlılığı yüzünden bu paradigmanın bozulmasına sebep olan Titan soylu Prometheus ile kardeşi Epimetheus’tan bahsedilir. Prometheus, Tanrı Zeus’un evrende kurduğu tanrılar ile insanlar arasındaki eşit olmayan düzene karşı çıkan ve insanların hakkını arayan muhalif ses olarak tanıtılır.

Kitabın ana bölümünde, Zeus ile Prometheus’un karşılıklı hesaplaşması dört ana sahne şeklinde ele alınır: İlk sahnede, kendisine, tanrılar ve insanlar arasına net bir sınır çizme görevi verilen Prometheus’un, herkesin bir arada bulunduğu bir şöende, Zeus için hazırladığı aldatmaca işlenmektedir: Prometheus, kocaman bir öküzü iki parçaya ayırmıştır; bir tarafta üzeri iştah kabartıcı yağ tabakasıyla örtülü kuru kemikler vardır, diğerk tarafta üzeri iğrenç bir mide ile örtülü yağlı etler vardır. Zeus’un seçtiği parça bundan böyle tanrıların, kalan diğerk parça ise insanların payına düşecektir. Bu sahnenin sonunda, görüntüye aldanıp kuru kemikleri seçen Zeus’un mu, yoksa payına yağlı etler kalan insanın mı nihayetinde kazançlı çıktığı tartışılmaktadır. İkinci sahnede; Zeus’un, şöendeki aldatmacaya karşılık olarak insanlardan tahılı ve ateşi gizlemesi, daha sonra da Prometheus’un, kurnaz bir planla Zeus’un ateşinden bir kor parçası çalıp insanlara vermesi işlenmektedir. Bu sahnenin sonunda, ateşin insan hayatındaki yeri ironik bir bakış açısı ile tartışılmaktadır. Üçüncü sahnede Prometheus tarafından çalınan ateşe karşılık, Zeus’un, olağanüstü güzellikteki “kadın”, Pandora’yı yaratması, onu insanların başına bela diye yollaması ve Epimetheus’un, kardeşi Prometheus’un uyarısına rağmen, görür görmez onu kabul etmesi işlenmektedir. Bu sahnede Pandora, önceki sahnelerdeki bazı özellikleri şahsında barındıran bir varlık olarak betimlenir: Pandora, şöen sofrasındaki yağlı etlerin altındaki kuru kemikler ve Prometheus’un Zeus’tan çalıp insana verdiği ateş ile özdeşleştirilir. Son sahnede, Pandora’nın, Zeus’un kendisine vermiş olduğu küpü açması ve böylece küpün içinden çıkan kötülüklerin tüm evrene yayılması işlenmektedir. Bu sahnenin sonunda, insan için gözle görülebilen bir dert olarak tanımlanan Pandora ile küpten çıkan, fakat önceden görmenin ve duymanın imkânsız olduğu belirtilen kötülükler kıyaslanır. Ardından Hesiodos’un anlatısı çerçevesinde çizilen dört sahne arasındaki zincirleme bağ çözümlenerek betimdeki erkeğin kadına olan mecburiyeti irdelenir.

Kitabın son bölümünde, Pandora’nın küpünün içinde kapalı kalan, orijinal metinde “*elpis*” olarak geçen ve genel olarak “umut” olarak tercüme edilen sözcük ile ifade edilmek istenilen anlamlar felsefi açıdan tanımlanır ve sonuçta

insanın nasıl *elpis*'in güdümüne girdiği tartışılır; bu bağlamda insanın onu önce Tanrılardan, daha sonra da hayvanlardan ayıran, özellikleri sayılır. Bir yanı olayları önceden hesap eden Prometheus ile bir yanı iş işten geçtikten sonra akli başına gelen Epimetheus ile özdeşleştirilen insanın tehlikeler karşısındaki acziyeti ve kadının, tanrılarla insanlar arasındaki muğlâklığı simgeleyen varlığı tartışılır. Kitap, Pandora'nın hikâyesi aracılığıyla, gerçek ile taklit, erkek ile kadın üzerine ulaşılan soruların açık bir biçimde tanımlanması ve okura yöneltilmesi ile son bulur.

Pandora, kısa, yalın ve eğlenceli anlatımıyla çabucak okunacak bir kitap olmakla birlikte insana, kendi varlığı ve gerçekliği üzerine saatlerce, belki günlerce düşüneceği, yanıt bulmanın zor, ancak yanıt aramanın anlamlı geleceği sorular yöneltilmektedir.